

Божидар МАРТИНОВИЌ

МУЗЕЈСКИТЕ ВРЕДНОСТИ ЗА ИСТОРИЈАТА НА ЦРНА ГОРА

Улогата и придонесот на Црна Гора во политичката и културната историја и денеска може да се види од богатата ризница на воени трофеи изложени во Државниот музеј во Цетиње, каде што од темнината на вековите повторно искрснува бурното црногорско минато. Културно-историското богатство кое се чува во Цетињскиот музеј собрано е на специфичен начин и под посебни околности. Тоа не е дојдено во музејот како плод на рекогносцирање на нашето минато, туку како активен чинител и сопатник на општествениот развиток. Од тој факт произлегува неговата содржина и особеност. Во прв ред тоа е сведетелство на напорите за одбрана на слободата, животот и духот, на напорите за зачувување на идентитетот на сопственото битие, на напорите за духовен и материјален просперитет.

Со стек на историските околности од XV век до крајот на Втората светска војна државната и духовната матица на Црна Гора се наоѓаше во Цетиње, па затоа сите слободарски сили ги упатуваа своите барања во тој правец. Како резултат на тоа, со текот на времето во Цетиње се собираше значаен фонд на материјални осатоци од минатото, кои како молчелив сведок го потврдуваат бурниот живот, животот на тоа време. Дури и тогаш кога помалку се мислеше на животот отколку на смртта, бидејќи се живееше брзо и херојски, постоеше развиено чувство за убавото и вредното. Поради тоа не е чудно што овде се чувале, и се зачувале многу ценети работи и дека и во најтешките минути постојат сили, кои почитувајќи го минатото ја ценат сегашноста и мислат на иднината. На тој начин е создавана и создадена богатата ризница на културно-историското наследство од средниот век па сè до наши дни.

Нејзината историска улога со ништо не може да се мери. Таа беше оаза на слободата, пример на многу поробени народи, беше пример на оние што мислеа на своето ослободување. Така еден француски воен стручњак од средината на XIX век пишува: Пегнаесет или дваесет илјади пушки, со кои располага

Црна Гора, не би можеле да го доведат во опасност отоманското царство, но тоа е многу ваежн пример што го даде еден народ од сто и дваесет илјади души...“¹⁾)

Тоа е приказна за едно бурно воено минато, за нерамноправната борба на еден мал народ, за борбата на шака горштаци со една моќна империја, за судрувањето на Давид и Голијат.

Приказната ја започнуваме со крајот на XVII век кога силниот скадарски везир Махмуд-паша Бушатлија тргнал на Карадагот. Одеше гордо, смело и безгрижно, одеше уште еднаш во низата од победи. Требаше веројатно, само да ги казни, „своите непослушни планински поданици“. Силниот скадарски везир, последниот турски заповедник, кој успеа со војската да продре во Цетиње (1785), планираше со одлучен воен удар да ја уништи Црна Гора и да ја присоедини кон Скадарскиот санџак. Но, овој пат наидел на достоин противник спремен огорчено да се спротивстави, бранејќи ја својата слобода. Подготвен да му даде одлучен отпор на турскиот насилник, тогашниот црногорски владетел, митрополитот Петар I Петровиќ Његош, му го упатил следново писмо: „Она што ми пишуваш на Брѓаните помош да не им давам и да не ги пуштам во Црна Гора, тоа да не ми го споменуваш, бидејќи ниту душата, ниту законот не ми го дозволуваат да го направам. Брѓаните се мои браќа, исто како и Црногорците. Што ми споменуваш тврда и лута Арбанија, јас гледам дека премногу се надеваш на својата сила, но сети се дека вистинската сила е единствено во Бога, на кој сите му се предаваме и го молиме да ни помогне. Знаеш какво зло и каква срамота им нанесе на Црногорците и како црквата и манастирот во Цетиње им го запали и разруши кога јас бев во Русија, па и сето тоа го бев заборавил и за она зло ти правев добро, кога имаше маќа од царот јас не ги пуштав Црногорците да тргнат против вас. Сега пак те молам да ја оставиш сиромаштијата планинска и да не се пролева вистинска крв. А, ако не прифаќаш, фала му на Бога, ние со божја помош ќе се браниме од твојата сила и напаст сè до последниот“²⁾)

Не обраќајќи внимание на ова предупредување Махмуд-паша 1796 година се подготвуваше за конечна пресметка со Црногорците. До решавачката борба дојде кај Мартиниќи на 11 јули 1796 година. Решителност; храброст и висок патриотизам, комбинирани со вешто командовање го решија крајот на борбата. Турската војска беше наполно разбиена, а нивниот командант тешко ранет.

¹⁾ Висто Драгичевиќ, Државни музеј на Цетиње, Историјски записи, књ. XIII, Цетиње, 1957, 61—69.

²⁾ Петар Лекиќ, Спољна политика Петра I Петровиќа Његоша 1784—1830), Цетиње. 1950, 104.

Уште во септември истата година Махмуд-паша со поголема војска (23.000 луѓе) повторно тргна на Црна Гора. Во битката на Круси си ја остави главата, своето знаме и со слава овенчаното оружје кое денеска ја надополнува приказната за далечната 1796 година.

Сигурно дека највредните и највпечатливите трофеи заробени на Мартиниќи и Круси се 33-те непријателски знамиња. Денеска две од нив се чуваат во Државниот музеј во Цетиње. Инаку, збирката од знамиња во овој музеј претставува единствена и најбројна колекција од тој вид во Европа. Од многуте турски знамиња запленети во многубројните борби и судрувања има преостанато 43, од различни формации и родови на војската и од сите области на тогашното турско царство.

Сјајните победи на Црногорците над Махмуд-паша кај Мартиниќи и Круси го подигнаа угледот на Црна Гора. Рускиот император Павле I наредил во државната ковница за пари да се исковат извесен број златни и сребрени медали со неговиот лик. Медалите беа неменети за најистакнатите борци од Мартиниќи и Круси. Една беше доделена и на Богдан Вуко Николиќ кој го убил скадарскиот везир.³⁾

Владиката Петар II Петровиќ Његош претставуваше владетел со извонредно образование и култура, кој беше израснат од сиромашната средина на својот народ, а со богатството на својот дух и со убавината на својата личност се издигаше до висините на Ловќен. Неговиот двор Билјарда станува центар на државноста, поезијата и филозофијата, а во неговите идеи се дава поддршка и на југословенството. За време на неговото владеење ги нема оние големи борби кои донесуваат пресвртница. Но сепак, приказната за овој херојски народ има свое продолжение. Тоа се проследува на Косов Луг 1839 и Салковини 1840 година. Његош беше воодушевен од подвигот на јунаците од Салковини. Бидејќи кога во септември 1840 година една група од 200 Црногорци разбиени од еден јак турски одред (6—7.000 луѓе) се повлекувала борејќи се спрема селата Салковини и Додоши, од нив 26, не помирувајќи се со поразот, се утврдиле во едно куќиште, решени на храбро загинавање.

Храбриот и жесток отпор уште повеќе ги раздразил Турците па, не осврнувајќи се на губитоците, уште еднаш се управиле кон спомената куќа. Настапило очајно борење во кое основно било кој на кого ќе му ја одземе пушката од раката. Многу цевки се искривиле, а една пушка се скршила на два дела, па едната половина ја однеле Турците.

Сепак, и покрај сета храброст борбата се приближувала кон неминовниот крај и кога сè изгледало изгубено наишла црногорска помош и успеала да ги избави неколкуте преживевани.

³⁾ Милан Јовићевиќ, Црногорска одликовања, Цетиње 1982.

Во извештајот до рускиот конзул во Дубровник, за судирот кај Салковини Његош меѓу останатото пишува: „Сите наши старци, па дури и самите Турци признаваат дека во овие краишта уште никогаш помала шака луѓе така храбро не се покажала против толку голема сила. И навистина овој настан ќе остане како огледало во црногорските летописи“.⁴⁾

Сл. 1. Учесници во борбата кај Грахово по повод на 50-годишнината од борбата

Денеска со голема основа може да се тврди дека скршената пушка од салковачката борба го инспирирала Његош за завршната сцена во „Горски венец“ за цефердарот Вук Мандушиќ.⁵⁾

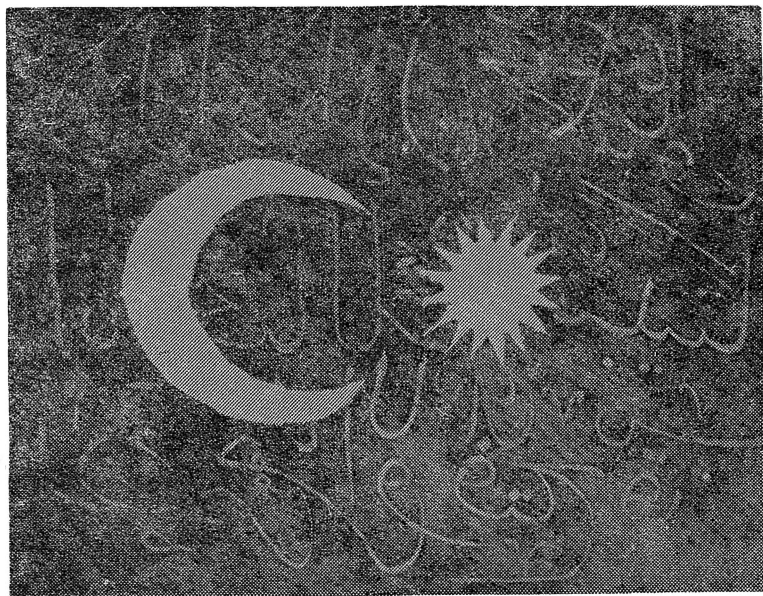
Приказната за борбата со Турците, која Црногорците ја прифатиле како наследна, како дар и проклетство, поново почнува со бурното владеење на Данило Петровиќ, кој ја прекинува традицијата од владиките и ја прогласува Црна Гора за кнежевина. Во јануари 1853 година познатиот турски водач Омер-паша Латас ја нападнал Црна Гора со неспоредливо голема сила. Војната е позната како „Омер-пашина (војна)“. Кнезот сè жртвувал за опстанокот на Црна Гора, па дури и буквите од Његошевата печатница ги претопиле во куршуми.

⁴⁾ Јевто Миловиќ, Његош у слици и ријечи, Титоград 1974.

⁵⁾ Милан Јовићевиќ, Подударност није случајна. Побједа бр. 6161, 30. јануар. 1983.

Епизодата на херојскиот отпор го бара своето продолжение на Грахово. Повеќегодишниот спор околу територијата на Грахово послужил како повод за една од најкрвавите битки во црногорската историја. Така, со таа битка, деновите 11, 12 и 13 мај 1858 година се запишани како најславни денови на црногорската историја. На силниот јуриш со јатагани не можеше да ѝ се спротивстави ниту војската што ја водеше познатиот Черкез-паша. Во извештајот на францускиот конзул од Скадар, Екара се вели: „Од шест баталјони само четири чети од баталјонот кој беше во Бањани стигнаа во ред, другите повеќе беа бегалци без оружје, без обувќи, а многу од нив само со кошули.

Хусеин-паша дошол во Требиње. Споменатите господа полни се со пофалби за неговата умешност. Јас не го познавам односниов офицер, но ми се чини, анализирајќи ги неговите операции од војничка гледна точка, дека му недостасувало внимателност, а особено смисла за предвидување кога се решил да оди напред, имајќи храна само за еден ден и малку муниција и заборавајќи дека треба да обезбеди пат и начин за да добие помош. Црногорците во оваа борба покажале храброст што не се опишува, смелост и издржливост на која Турците ѝ се восхитувале”.⁶⁾

Сл. 2. Турско воено знаме, трофеј од Вучји Дол

⁶⁾ Андрија Лаиновић, Побједа на Граховцу у списима савременика. Цетинје, 1958, 75.

А во извештајот на францускиот конзул во Мостар Де Вјета се кажува: „Хусеин-паша лично се истакнуваше, но сепак му беше невозможно да се пробие и да ја одбие групата Црногорци коишто дотрчуваа од сите страни. Повлекувањето стануваше сè позабрзано, а нередот земаше замав. Топовите стануваа безначајни поради недостаток од муниција и затоа ги напуштаа по мегите, бидејќи им пречеа на движењето на заштитните групи. Притиснати сè повеќе и повеќе Хусеин-паша и Кадри-паша успеваа сепак во поодделни моменти да воспостават некаков ред и да формираат некакви групи кои даваа каков-таков отпор, но нападите на Црногорците беа така силовити што турскиот пораз беше потполн. На ранетиот Кадри-паша непријателот му ја отсече главата. Три од пет команданти на баталјоните и триесетина офицери ја дочекаа истата судбина. Сиромашкиот Делари, под кој беа убиени два коња и кој и покрај тоа, верен на дадениот збор, не сакаше да го напушти Хусеин-паша, третиот пат беше оборен и искасапен од Црногорците, на кои залудно им се кажувал кој е. Еден друг Француз по име Де Варез офицер-инструктор на турската војска, и двајца грчки лекари загинаа исто така. Остатокот од пет баталјони турска војска се разбега на сите страни и ги дочекуваа одделни црногорски групи. Настапи вистинска кланица и општо бегане. Турските војници фрлаа сè како би можеле полесно да трчаат. Поразот беше потполн”⁷⁾.)

Граховската победа покрај војничкиот триумф на Црна Гора ѝ донесе и меѓународно признание, како и почитување од цела Европа. Денеска, можеби, најдобра илустрација на оваа борба претставуваат заробените цевки од пушки со кои е направена ограда на Влашката црква во Цетиње. А можеби уште подобра илустрација на фанатичниот хероизам на Црногорците претставува граховското знаме, кое засекогаш го зачува споменот на граховските денови.

Осумнаесет години по борбата кај Грахово започна „велји рат”. Отпочна, фактички, со големата битка кај Вучји дол на 28 јули 1876, каде што турскиот губиток броеше 4.000 мртви и ранети. Тоа беше почеток на црногорско-турската војна 1876—1878. Сведок на таа голема победа е вучедолското знаме издупчено со куршуми, кое се чува во цетињскиот музеј и кое на воената изложба во Лондон 1907 година ја фасцинира јавноста⁸⁾.

Воената победничка епизода бараше свое продолжение во август 1876 година во реонот на Куча, а во народот, позната како битка на Фундин. Турскиот пораз доби размери на катастрофа. Повеќе од половина од вкупниот број на Махмуд-паши-

⁷⁾ Истото, 79.

⁸⁾ Спиридон Гопчевиќ, Црногорско-турски рат 1876—1878, Београд 1963, 77—100.

ните војници беа исфрлени од стројот (околу 6.000 погинати и 5.000 ранети). Црногорската страна ја чинеше околу 700 погинати и ранети борци⁹⁾).

Импесиониран од воените трофеи од овие борби, а особено од изгледот на двете црногорски знамиња кнезот Никола и двете ги наградува со најголемото воено црногорско одликување — медалот Обилиќ. Едното го испратиле на рускиот двор, а второто е сочувано за да споменува со какво херојство се војувало.

Ниту овие вечни отпадници од властите, а во овој „велји рат“ фанатични турски патриоти, Зејбеци, не можеа да одолеат на црногорските јуриши. Во многубројните судрувања нивните одреди беа десткувани и само мал број од зејбечките борци се вратија во своите анадолски планини¹⁰⁾.

Сл. 3. Црногорско знаме на чета од битката на Вучји Дол.

⁹⁾ Истото, 105—128.

¹⁰⁾ Истото 130.

Приказната продолжува со десетдневната борба (17—25 јуни 1877 година) во која обете страни покажаа храброст и упорност што восхитува, испишувајќи сјајни страници на црногорската и турската воена историја. А таа фасцинантна приказна за Сулејманпашиниот поход од Острог до Спуж (15 км.), познат под името: Девет крвави дни. До неодамна силната и сјајна армија на Сулејман-паша фактички како да престана да постои. Загубите беа страшни¹¹⁾.

Така кнез Никола ослободителните борби ги заврши успешно. Вековната борба за слобода крунисана е на Берлинскиот конгрес кога Црна Гора и формално се здоби со независност, а нејзината територија двоструко е зголемена со градовите: Никшиќ, Подгорица, Бар, Улцињ, Колашин, Спуж и Жабљак.¹²⁾

Приказната на музејските ризници има свое продолжение, а ова беше само дел од неа. Бидејќи секое знаме има своја историја како и оружјето што го следи, а Црногорците го одземале дури и од најфанатичните борци. Денеска оваа ризница од трофеи никого не го остава рамнодушен. Иако славата од Круси, Грахово и Фундине, овде по малку како да избледува сепак го има задржано стариот сјај, кој како да опоменува на незаборав. Се разбира приказната си има и свое продолжување.

(Превел од српскохрватски јазик Коста Пеев)

Božidar Martinović

THE MUSEUM VALUES FOR THE HISTORY OF MONTENEGRO

S u m m a r y

The role and contribution of Montenegro in the political and cultural history could be seen today from the rich inheritance of military recognitions and trophies exposed at the state museum of Cetinje.

Owing to the historical contributions from XV to the end of the Second World War the state and spiritual headquarter was in Cetinje. As a result of it, in Cetinje was made an important collection of material remains from the past which as a witness confirm the turbulent life at that time. On this way there has been created a rich collection of cultural and historical inheritance beginning from the Middle Ages to the present days.

¹¹⁾ Истоото, 198—223.

¹²⁾ Јован Радовиќ, Црна Гора на Берлинском конгресу 1878, Историјски записи, књ. XI, Цетиње 1955, 336—339.

One of the most valuable and impressive trophies are the enemy's flags whose collection is unique and most numerous of such a kind in Europe. Here in this museum are also kept different weapons, medals, clothes and other things which remind us of the long struggle of Montenegro against the Turks. It reminds us of the fame of Krus, Grahovo and Fundine. Of course, the story has got its own continuity.